

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБИ,
ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ**

У статті здійснено історичний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані в Україні від початку здобуття незалежності й дотепер.

Ключові слова: *ненадання допомоги, кримінальна відповідальність, життя, стан, ретроспективний аналіз.*

В статье осуществлен исторический анализ законодательства об уголовной ответственности за неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии в Украине с начала обретения независимости и по настоящее время.

Ключевые слова: *неоказание помощи, уголовная ответственность, жизнь, состояние, ретроспективный анализ.*

The article deals with the historical analysis of the legislation on criminal liability for not providing assistance to a person who is in a life-threatening state in Ukraine since the beginning of independence and by the present.

Key words: *failure to provide assistance, criminal liability, life, state, retrospective analysis.*

Постановка проблеми. Властивість перебувати в стані постійної еволюції як одна з об'єктивних підстав розуміння права, зокрема й як історичного феномена, розкриває себе в перманентній мобільності юридичних норм, у неможливості тривалої їх консервації без шкоди для прогресу того соціуму, в якому вони функціонують. Отже, право на основі відповідної якості суспільних відносин фіксує на певний проміжок часу нову форму свідомості. Їх зміна набуває повноцінної легітимності лише в разі адекватної зміни чинної юридичної системи.

Зазначене дає підстави констатувати: системне дослідження будь-якої власне правової проблеми неможливе без аналітичного огляду конкретно-історичних форм її виявлення, тобто без з'ясування її генезису, основних етапів розвитку й сучасного стану [1, с. 12].

Як на сучасному етапі, так і впродовж історичного розвитку, життя та здоров'я людини охороняється державою. Завжди переважне значення в забезпеченні такого захисту надавалося кримінальному законодавству, яке виникло досить давно і має свою історію розвитку.

Питання кримінально-правової характеристики ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, видається беззаперечно актуальними. Пояснюється це тим, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями. Окрім того, відповідно до ст. 27 Конституції України, обов'язком держави є захист життя людини. Водночас однією з форм такого захисту є кримінально-правова охорона життя особи. Кримінальний кодекс (далі – КК) України забезпечує охорону життя особи не тільки від прямих посягань, а й від байдужого чи недбалого ставлення до життя особи, встановлюючи кримінально-правову заборону таких діянь, як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; залишення в небезпеці; ненадання допомоги хворому медичним працівником; ненадання допомоги екіпажу та пасажиром судна, що зазнало зіткнення.

Тому в умовах значних економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються сьогодні в нашій державі на шляху до євроінтеграції, створення нормального, розвиненого суспільства неможливе без піклування про громадян, які з різних причин позбавлені можливості піклуватися про себе самотійно. А тому проблема захисту прав малолітніх дітей, осіб похилого віку,

інвалідів або будь-яких інших осіб, які належать до категорії безпорадних, є однією з основних і потребує першочергового вирішення [2, с. 227], що зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики законодавства України щодо ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, були предметом наукових досліджень В. Бабаніної, С. Багірова, Й. Горелика, Ю. Зубеця, Т. Кірпи́ченка, А. Кошелевої, Ю. Кричуна, В. Малініна, А. Музики, П. Орлова, А. Савченка, О. Тимчука, Є. Топильського, М. Хавронюка, Н. Ярмиш та ін.

Метою статті є історичний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в Україні за часів її незалежності.

Виклад основного матеріалу. Конституція України визначає людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями в державі. Існування кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці (ст. 135 Кримінального кодексу України) та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України), безперечно, спрямовано на захист вказаних цінностей. Однак застосування таких кримінально-правових норм породжує численні дискусії [3, с. 44]. Зазначена норма має на меті захистити життя та здоров'я особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані, ознаками якого є безпорадний стан (старість, хвороба, малолітство тощо), наявність небезпеки для життя (дія небезпечних чинників зовнішнього середовища: стихійне лихо, пожежі тощо або ж унаслідок перебігу хвороби потерпілого чи розвитку хворобливого стану) [4, с. 60].

Варто зауважити, що в сучасних умовах дедалі більшої актуальності набувають наукові дослідження історичних аспектів, з урахуванням яких відбувається підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів [5, с. 381].

Як слушно зазначає А. Савченко, використовуючи знання про історію кримінального законодавства, можна дослідити особливості генезису різноманітних кримінально-правових явищ та інститутів у кожній державі світу, простежити як виникли, розвивалися й удосконалювалися (трансформувалися) норми права, які позитивні та негативні риси були в минулому, від чого треба відмовитися, на що слід звернути увагу в майбутньому тощо [6, с. 38–39].

Інакше кажучи, у доктрині кримінального права запропоновано багато підходів щодо періодизації кримінального законодавства. Зазначене також стосується і періодизації законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я (зокрема й ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані).

Зі здобуттям Україною незалежності постало питання вдосконалення законодавства, зокрема й кримінального. До ухвалення нового КК України 2001 р. в нашій країні майже 10 років діяло кримінальне законодавство колишньої Української Радянської Соціалістичної Республіки, однак було розроблено декілька проектів нового КК України. Найвідоміші з них: проект (альтернативний) КК України, підготовлений робочою групою Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю, та проект (основний), підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України.

Першим проектом КК незалежної України був альтернативний проект, що розробляв автоський колектив під керівництвом професора В. Смітєнка.

Однак в основу створення нового КК України було покладено проект КК, розроблений робочою групою Кабінету Міністрів України, яка була створена ще 1992 р. і діяла під керівництвом В. Дацюка та В. Тація.

На наш погляд, доцільно порівняти положення таких проектів КК та визначитися з позитивними перспективними напрямками вдосконалення чинного КК України щодо відповідальності за ненадання допомоги.

Так, відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за проектом (альтернативним) КК України, підготовленим робочою групою Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю, пропонувалося передбачити в ст. 171 (гл. 22) р. XVIII «Карані діяння проти особи, її прав, свобод і моралі» Особливої частини [7]. Зазначена норма мала дещо казуїстичних характер. У разі ухвалення та набрання чинності зазначеного проекту під час кваліфікації виникало б багато спірних питань.

Зокрема, у диспозиції статті зазначеного проекту передбачалося «неподання допомоги потерпілому, який перебуває у небезпечному для життя стані, особою, зобов'язаною подати таку допомогу, або яка поставила потерпілого у небезпечне становище, що потягло за собою заподіяння йому тяжких тілесних ушкоджень чи його смерть».

Відповідно до змісту норми, однаковій кримінальній відповідальності підлягали як особи, які просто не надали допомогу потерпілому, так і особи, які своїми діями поставили потерпілого в такий небезпечний стан. Аналогічне передбачалося також і в ст. 170 «Залишення в небезпеці чи поставлення у небезпечне для життя становище» зазначеного проекту КК. Тому виникає питання щодо того, як кваліфікувати зазначене діяння, і навіщо те саме діяння дублювати у двох нормах.

Цікавим, на наш погляд, є й те, що у ст. ст. 170, 171 зазначеного проекту пропонувалося передбачити покарання у виді позбавлення волі терміном до одного року, або штрафу до тридцяти п'яти мінімальних розмірів заробітної плати.

Тобто викладення досліджуваної норми є, на наш погляд, дещо некоректним, не звертаючи навіть уваги на такі словосполучення, як «ненадання допомоги», «небезпечне для життя становище», «потягло за собою», «заподіяння йому тяжких тілесних ушкоджень чи його смерть» тощо.

У проекті КК України, підготовленому робочою групою Кабінету Міністрів України, ситуація щодо викладення кримінально-правової заборони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, була кращою. Спочатку 1994 р. досліджувану заборону пропонувалося назвати «Неподанням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі», а відповідальність передбачалася б за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, за можливості надати таку допомогу, або неповідомлення про таке становище особи належним установам чи особам, якщо внаслідок цього сталася смерть або тяжкі тілесні ушкодження [8]. Вказані діяння були передбачені ст. 138 гл. II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини аналізованого проекту. Покарання передбачалося у виді покладення зобов'язання загладити заподіяну шкоду або штрафу до п'ятнадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, або виправними роботами на строк до двох років [8].

У вересні 2000 р. відбулося друге читання проекту КК України, внаслідок чого до нього було внесено кілька тисяч поправок. Певні корективи було внесено і в досліджувану норму. Так, пропонувалося, щоб кримінальна відповідальність передбачалася в ст. 131 р. II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини зазначеного проекту КК України. Було внесено зміни як до самої назви пропонованої статті, так і до її змісту, зокрема, терміни «неподання» та «становищі» було змінено на «ненадання» та «стані» відповідно, а словосполучення «якщо внаслідок цього сталася» на «якщо це спричинило».

По суті пропонована назва збереглася дотепер: «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані».

Наслідки у вигляді смерті після внесених змін і доповнень до проекту КК України було віднесено до особливо кваліфікуючих ознак складу злочину. Що стосується покарання, то із санкції статті було виключено покладання зобов'язання загладити заподіяну шкоду, а також мінімальні розміри заробітної плати змінено на неоподатковувані мінімуми доходів громадян і зменшено до десяти.

5 квітня 2001 р. Верховною Радою України був ухвалений чинний КК України. Кримінальна відповідальність передбачалася за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, у ст. 136 р. II «Злочини проти життя та здоров'я» Особливої частини КК України.

Специфікою КК України 2001 р. є те, що, окрім основного складу злочину, зазначена норма містила кваліфікований і особливо кваліфікований. У кваліфікованому складі злочину передбачалася кримінальна відповідальність за ненадання допомоги малолітньому, а в диспозиції ч. 3 ст. 136 КК України встановлювалася відповідальність за діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2, якщо вони спричинили смерть потерпілого. Призначення покарання було більш суворим, ніж це передбачалося в проекті КК України. Навіть особливо кваліфікований склад досліджуваного злочину належав до злочинів середньої тяжкості, оскільки передбачав покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років. Водночас 15 квітня 2008 р. до ст. 136 КК України було внесено зміни щодо покарання, зокрема виключено громадські роботи як вид покарання [9].

З набранням чинності КК України 2001 р. досліджувана норма, окрім основного складу злочину, містила кваліфікований і особливо кваліфікований склад. У кваліфікованому складі злочину передбачалася кримінальна відповідальність за ненадання допомоги малолітньому, а в ч. 3 ст. 136 КК України встановлювалася відповідальність за діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2, якщо вони спричинювали смерть потерпілого. Зважаючи на ступінь суспільної небезпеки, особливо кваліфікований склад досліджуваного злочину відносився до злочинів середньої тяжкості, оскільки передбачав покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років. 15 квітня 2008 р. норма про ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зазнала

гуманізації покарання в частинні основного складу такого злочину, зокрема були виключенні громадські роботи як вид покарання.

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що врахування історичних етапів законодавства України про відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, дасть змогу в майбутньому розробити методичні рекомендації щодо [10, с. 388] такого напрямку дослідження, що також ефективно відобразиться на роботі правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Сасов О. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. Сасов ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 210 с.
2. Литвин І. Відмежування залишення в небезпеці від деяких суміжних складів злочинів / І. Литвин // Підприємництво, господарство і право. – № 3. – 2017. – С. 227–231.
3. Кузнецов В. Окремі питання відмежування залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані / В. Кузнецов // Юридична наука. – 2015. – № 1. – С. 44–52.
4. Кричун Ю. Порівняльно-правовий аналіз залишення в небезпеці за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав / Ю. Кричун, І. Арделян // Держава та регіони. Серія «Право». – 2015. – № 1. – С. 60–64.
5. Павленко С. Основні етапи боротьби з хабарництвом : історичний аспект / С. Павленко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 373–382.
6. Савченко А. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федеративного кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. Савченко. – К., 2007. – 616 с.
7. Кримінальний кодекс України : проект, підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. Смітєнком; внесений народним депутатом О. Маяковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні // Іменем Закону. – 16 травня 1997 р. – № 20 (4946). – 16 с.
8. Кримінальний кодекс України : проект, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України. – К. : Українська правнича фундація, 1994. – 152 с.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон № 270–VI від 15 квітня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236 (зі змінами, внесеними згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України № 4651–VI (4651–17) від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.
10. Севрук В. Протидія злочинам, що вчиняють особи циганської національності : історичний аспект / В. Севрук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 383–389.